

Нести миру свет высокой этической культуры, основанной на почитании человеческой жизни, как самой большой ценности, созданной Богом, - вот в чём видел народ своё назначение.

В этом была главная идея, главный смысл, главный ориентир жизни народа. Но события последних лет показывают, что значительная

масса народа отошла от прежних ориентиров и признает иные ценности, нежели их предки. Если мы говорим о приоритете духовного над материальным, то в настоящее время происходит обратный процесс.

И дай Бог нам силы остановить его, чтобы оставаться всегда настоящими чеченцами.

Михайло Семікін

Стан та проблеми реалізації етнонаціональної державної політики щодо вивчення та збереження рідних мов (на прикладі національних меншин Запорізької області)

У статті охарактеризована законодавча база етнонаціональної та мовної політики України, розглянуто стан та визначені проблеми вивчення і збереження рідної мови національними меншинами в Запорізької області.

This article describes the legal framework of ethno-national and language policy in Ukraine, and considers the current condition and key problems in teaching and conserving native languages of national minorities in the Zaporozhe region.

Мова є дух народу.

Вільгельм фон Гумбольдт.

Для України, як держави багатонаціональної (понад 130 етносів та корінних народів), багатоконфесійної і полікультурної (понад 30% населення належать до національних та мовних меншин) актуальною є проблема відродження національних культур, залучення етнічних освітньо-культурних феноменів до розв'язання багатьох проблем сучасного розвитку країни, консолідації суспільства тощо. Застосування ефективних демократичних механізмів об'єднання усіх етнічних, мовних, культурних складових українського суспільства є важливою умовою для успішного розвитку України як правової європейської держави.

Правова база співіснування народів та народностей України в галузі освіти, культури та інших сферах суспільного життя базуються на основних положеннях Конституції України, Загальної декларації прав людини, Законів України «Про національні меншини в Україні», «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин», «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов національних меншин». Основні напрямки етнонаціональної політики України визначено у статті 11 Конституції: "...консолідація та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин..." [4].

До ключових питань державної етнополітики належить задоволення потреб громадян у навчанні мовами національних меншин, у вивченні цих мов. Розвиваючи демократичні

здобутки, відображені у чинному законодавстві, Конституція сприйняла положення Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 року, де гарантується створення належних умов для розвитку всіх національних мов і культур, вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту [1], та Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року, стаття 6 якого гарантує користування і навчання рідною мовою чи «вивчення рідної мови представниками національних меншин у державних закладах або через національно-культурні товариства» [3].

Ратифікувавши Рамкову конвенцію про захист прав національних меншин, держава, відповідно до статті 14 цього документа, взяла на себе зобов'язання «забезпечити особам, що належать до національних меншин, у районах, де вони традиційно або у значній кількості проживають, можливість навчатися мові своєї меншини або навчатися цією мовою» [7, с. 4].

Правовий режим співіснування різних мов, використання мов в освіті, науці та інших сферах суспільного життя є тією сферою, в якій збігаються етнічні та мовні проблеми та протиріччя. Найзавзятіші дискусії та політичні спекуляції виникають саме навколо мовних проблем. В серпні 2012 року Президентом України було підписано Закон «Про засади державної мовної політики» (неофіційно – «мовний» закон). Закон встановлює, що державною мовою є українська мова, і розширює використання регіональних мов, якщо кількість носіїв цих мов перевищує 10 відсотків від

населення певного регіону. Його дія розповсюджується на російську, білоруську, болгарську, вірменську, гагаузьку, ідиш, кримськотатарську, молдавську, німецьку, новогрецьку, польську, ромську (циганську), румунську, словацьку, угорську, русинську, караїмську і кримчацьку мови. Передбачається, що регіональна мова або мова меншини використовується на відповідній території в роботі місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, застосовується і вивчається в державних і комунальних навчальних закладах, а також використовується в інших сферах суспільного життя в межах і порядку, визначених законом [2].

Прийняття Закону «Про засади державної мовної політики» викликало значний резонанс у суспільстві та загострило політичну ситуацію в країні. Мова, яка є величезним надбанням людства і виступає універсальним засобом спілкування людей, їх об'єднання і порозуміння, стала в Україні засобом конфронтації та розколу суспільства. Через політичне забарвлення існуючих дискусій навряд чи ближчим часом буде знайдено рішення, яке б задовольнило всі сторони. Мовне питання залишається одним з найскладніших у етнопатриотичній сфері. Врегулювання мовного питання потребує, на наш погляд, здійснення належної (продуманої, обгрунтованої, толерантної) культурно-освітньої державної та регіональної політики, і передусім – високого рівня культури й освіченості самих громадян України.

Наглядним прикладом впровадження етнопатриотичної політики щодо збереження мов національних меншин є, на наш погляд, Запорізька область. Цей південний регіон України має свій неповторний етнічний колір та самобутні історико-культурні традиції. За даними перепису 1897 року жителі Таврійської губернії за національностями на підставі рідної мови представляли 30 народностей [5]. Дослідження минулого неможливе без вивчення історії російського, німецького, болгарського, єврейського, чеського, польського, білоруського, караїмського та інших народів, які разом з українцями тривалий час визначали долю регіону. Упродовж усієї історії будь-який народ, що потрапляв на запорозькі терени, намагався зберегти власну культуру, віру, цінності й традиції, щоб передати наступним поколінням усе те, що давало йому право називатися окремим етносом.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території Запорізької області проживали представники понад 130 етносів. Серед них переважну більшість склали українці, чисельність яких становила 1364,1 тис. осіб або 70,8% загальної кількості населення області (в цілому по Україні – 77,8%). Росіян налічується 476,7 тис. (24,7%), болгар – 27,8 тис. (1,4%), білорусів – 12,7 тис. (0,7%), вірмен –

6,4 тис. (0,3%), євреїв – 4,4 тис. (0,2%) [6]. В Запорізької області на сьогодні проживають представники 16 мовних груп.

З проголошенням незалежності України у регіоні почався широкомасштабний процес відродження етнічних спільнот. Процеси етнічного ренесансу охопили всі царини життя національних меншин. Особливо яскраво це проявилось у створенні великої кількості національно-культурних товариств; швидких темпах розвитку мережі музичних, фольклорних колективів; відродженні преси етнічних меншин.

На сьогодні створено Запорізьку обласну асоціацію національно-культурних товариств, до складу якої увійшли більше 50 національно-культурних та громадських організацій. Основними принципами діяльності асоціації є взаємопідтримка, постійний конструктивний діалог, зміцнення міжнаціональної злагоди, відродження та розвиток національних культур. У м. Запоріжжі діє Центр національних культур та суспільної моралі «Ми – українські», регулярно проводяться етнофестивали: «Приазовський Інтер-Фольк», «Покрова на Хортиці», «В колі друзів», татарське народне свято «Сабантуй», тижні національних культур, свята, які знайомлять жителів з народним мистецтвом, ремеслами, культурою, мовами, національними кухнями, духовним багатством усіх етнічних груп населення. У м. Приморську започатковано Всеукраїнський фестиваль національних культур «Ми – українські», який набув статус міжнародного.

Треба зазначити, що більшість представників національних меншин проживають на території Запорізької області не одне покоління, тому багато з них рідною мовою вважають українську або російську. У той же час в регіоні реалізується право етнічних меншин на вільне володіння рідною мовою та її розвиток. Діє мережа загальноосвітніх, дошкільних та вищих навчальних закладів, в яких навчальний процес здійснюється мовами національних меншин. Російську мову вивчають як предмет у переважній більшості середніх шкіл, болгарську – в п'яти, іврит – в двох, чеську – в одній. Також факультативно вивчаються російська, болгарська, чеська, кримськотатарська, польська, ідиш та іврит. Організована мережа культурно-освітніх центрів та недільних шкіл, де представники різних етносів вивчають рідну мову та культуру свого народу. Загалом працюють 17 недільних шкіл: литовська, польська, єврейська, татарська, грецька, німецька, болгарська, караїмська тощо. Вирішується питання забезпечення підручниками шкіл з мовами національних меншин: за кошти обласного бюджету були придбані підручники для кримських татар, татар Росії; профінансовано видання підручника «21 урок караїмської мови» та посібника з асирійської мови; забезпечуються літературою литовські, болгарські, польські недільні школи. В регіоні працюють учителі-

мовники з Болгарії та Чехії. Місто Бердянськ стало ініціатором проведення шкільного обласного фестивалю «Планета мов» [8].

У м. Приморську існує Українсько-болгарський багатопрофільний ліцей. Між Міністерством освіти Республіки Болгарія та ліцеєм підписано договір, згідно з яким болгарська сторона зобов'язується надавати навчальні посібники з болгарської мови та літератури, історії, музики, а також організовує курси для викладачів болгарської мови, сприяє вступу випускників ліцею до болгарських вищих навчальних закладів. При ліцеї створено болгарську недільну школу «Джон Атанасов», яка виграла грант за програмою «Рідна мова й культура за кордоном» Міністерства освіти Болгарії та отримала фінансову підтримку болгарського уряду для розвитку мови й культури серед болгарських меншин за кордоном.

У межах освітнього проекту «Вчись, навчаючи» в молодіжному центрі німецької культури «Заммельзуріум» м. Запоріжжя працює школа вихідного дня, функціонування якої дещо схоже на недільну школу. Викладачами є молоді фахівці-германісти або студенти німецького відділення Запорізького національного університету, учнями – діти членів німецької спільноти віком від 3 до 24 років. Заняття відбуваються в диференційованих за віком та рівнем володіння мовою групах та побудовані на комунікативних методиках, максимально наближених до умов реального спілкування. Альтернативно до звичних занять проводяться також тематичні мовні площадки та мовні табори, основною метою яких є надати учням можливість практично застосувати набуті мовні знання, уміння та вдосконалити необхідні для вільного спілкування навички.

Не тільки для поляків за національністю чи українців польського походження, а й для всіх бажаючих різних вікових категорій у приміщенні Запорізького національного університету організовуються безкоштовні заняття з польської мови. Заняття відбуваються у спеціалізованій аудиторії, устаткованій сучасною навчально-методичною та наочною літературою (зокрема такими найновішими підручниками польської мови, виданими у Польщі, як «Czesc, jak sie masz?», «Nuga po polsku», «Z polskim na ty» та ін.), необхідними технічними засобами, що сприяє ефективному засвоєнню слухачами польської мови. Ця університетська спеціалізована аудиторія стала одним з основних Центрів полоністики у м. Запоріжжі, де не тільки навчаються польської мови, а й збираються для перегляду польських фільмів, проведення святкових заходів

У ряді вищих навчальних закладів області відкрилися групи або відділення з підготовки фахівців для шкіл з мовами національних меншин. Так, Бердянський державний

педагогічний університет готує вчителів з болгарської, російської мов; Запорізький національний університет – з російської, словенської, польської. На особливу подяку заслуговує Вроцлавський університет, який щорічно приймає студентів Запорізького університету, які вивчають польську, на мовне стажування, забезпечуючи їм безкоштовне проживання і стипендію.

В той же час, відзначаючи певні успіхи у вивченні рідних мов національними меншинами в Запорізької області, зазначимо проблеми, які характерні не тільки для освітнього простору цього регіону, але й України в цілому: відсутність якісних освітніх програм, належно розроблених матеріалів та методик викладання мовами меншин; централізація освітніх систем, яка не дозволяє школам та класам пристосуватись до специфічного мовного та культурного складу своїх вихованців; брак систематичної професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, які викладають мови та предмети з культури меншин, або ж підготовки вчителів з питань толерантності тощо.

Окрім того, є нагальна потреба відновлення в населених пунктах компактного проживання національних меншин системи дошкільного виховання. Потребує подальшого розвитку позашкільна освіта для дітей національних меншин; проведення олімпіад із мов національних меншин; створення асоціації викладачів мов національних меншин. Особливої уваги заслуговує підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів для закладів освіти національних меншин, адже вчитель такого освітнього закладу з одного боку має добре володіти державною мовою, а з іншого – мовою представників етносу, яких він навчає.

1. Декларація прав національностей України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53 – ст. 799.
2. Закон про засади державної мовної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=715788.
3. Закон України. Про національні меншини в Україні: Прийнятий 25 червня 1992р. № 2494-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36 – ст. 529.
4. Конституція України від 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – ст. 141.
5. Перепис 1897: підсумкова таблиця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.uaweb.org/nsklad/1897-pidsumkova.html>.
6. Про кількість та склад населення Запорізької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>.
7. Рамкова Конвенція про захист національних меншин та пояснювальна доповідь. - К.: УПФ, 1996. – 32 с.
8. Языковая составляющая деятельности национально-культурных обществ: материалы круглого стола по вопросам этнонациональной политики, г. Запорожье – г. Приморск, 18 сентября 2010. – Запорожье, 2011. – 91 с.